

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Довбиш
Микита Олегович

Економічна криза у Великобританії в епоху тетчеризму та шляхи її вирішення

УДК. 338.124.4:338.34-026.24(410)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-3-4-8>

Довбиш Микита Олегович
аспірант кафедри політичних наук
і права
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

У статті подано теоретичний аналіз економічної кризи кінця 70-х початку 80-х років, періоду прем'єрства Маргарет Тетчер. Проаналізовано шляхи подолання рецесії. Показано, що «тетчеризм» – унікальне явище, в основі якого були чітко сплановані урядові дії та обґрунтовані політичні рішення. Наведені конкретні факти і цифри, що підтверджують унікальність і прогресивність цього феномену.

Ключові слова: рецесія, інфляція, застій, дефіцит, дотації, профспілки, монетаризм, приватизація, денаціоналізація, лібералізація, стимулювання, сталі економічне зростання.

Вступ. Незважаючи на те, що епоха «тетчеризму» – це феномен минулих років, основні її риси та наслідки мають досить велике значення і сьогодні. Дослідженню різних аспектів діяльності прем'єр-міністра Великобританії, її ролі в соціально-політичному і економічному процесах країни і впливу внутрішнього курсу на зовнішню політику присвячено безліч праць як наукового, так і біографічного жанру.

Але щодо висвітлення політики урядів М. Тетчер у 1979–1990 роках у радянській та пострадянській літературі, то ці дослідження мали здебільшого ідеологічне забарвлення.

У своїх наукових дослідженнях більшість вітчизняних англознавців порушували тільки питання соціально-економічного становища Великої Британії у 80-ті роки. Це, зокрема, праці А.Ф. Трубачука, С.Г. Головка, С.П. Горлянського, І.А. Єремєєва та інших. Особливої наукової уваги заслуговує дисертаційне дослідження О.С. Черевко [7], що присвячено особистості М. Тетчер та її реформаторській діяльності на посаді прем'єр-міністра.

Цей напрям дослідження є дуже важливим у зв'язку з тим, що нині найважливіша відмінність поточної рецесії від попередніх полягає в тому, що вона відбувається в умовах глобалізації – робоча сила, кредити, борги вільно перетинають кордони. Іноземне володіння державними боргами робить неможливими жодні суверенні заходи фінансового регулювання, а відтак, і регулювання економіки в цілому. Іншими словами, держави вже нездатні проводити антикризові реформи самостійно – міжнародні домовленості та неухильне їх дотримання є головною умовою виходу з рецесії.

З огляду на глобалізацію економічних процесів та високий рівень відкритості економіки України, стратегічною метою реформ є світовий досвід виходу з кризи, подолання рецесії. І приклад практичної діяльності М. Тетчер у цьому напрямку та його креативне осмислення є актуальним як для політичної науки, так і політичної практики.

Метою статті є визначення основних напрямів внутрішньої політики М. Тетчер, її вплив на соціально-економічну ситуацію в країні в результаті успішних реформ у економічній та соціальній сферах.

Результати. Відтак, як відомо, Велика Британія в 70–80-ті роки перетворилася на застійне суспільство, насамперед, із застійною економікою. Рішення приймалися шляхом підписання угод між урядом, профспілками і підприємцями. Це було суспільство з орієнтацією скоріше на виробника, ніж на покупця.

Консервативний уряд на чолі з Маргарет Тетчер був сповнений рішучості покласти всьому цьому край. Він збирався уповільнити процес довготривалого спаду економіки шляхом політики «монетаризму», скорочення видатків та податкового обкладення, приборкання профспілок, відмови у субсидуванні збанкрутілим підприємствам, які не могли «вижити» самостійно, і «приватизації» промисловості. Уряд М. Тетчер виступав проти корпоратизму, колективізму та кейнсіанства, вважаючи, що інфляція є небезпечнішою за безробіття.

Основними напрямками соціально-економічної діяльності М. Тетчер вважала наступні: по-перше, зупинити інфляцію, посилення якої руйнувало господарське життя країни; по-друге, знизити податки на прибутки корпорацій та особисті доходи, що дало б можливість збільшити інвестиції в еконо-

міку; по-третє, звести до мінімуму державне втручання в господарські та соціальні відносини – бо це негативно впливало на розвиток економіки; по-четверте, «приборкати» тред-юніони, які, на переконання консерваторів, зосередили надмірну владу, що підривало розвиток бізнесу. Отже висунута програма передбачала корінні зміни в соціально-економічній сфері.

З метою зниження темпів інфляції та обсягів грошової маси була збільшена облікова ставка. Своєю чергою, для боротьби з бюджетним дефіцитом застосовувалися вкрай непопулярні заходи: скорочення дотацій державним підприємствам, скорочення допомоги депресивним регіонам, зниження витрат на соціальну сферу (освіта та ЖКГ) [4].

Проте монетаристський експеримент в практичній площині супроводжувався надзвичайно суперечливими, багатofакторними явищами, що відбивали комплекс кризових процесів.

Одним з найважливіших наслідків цього курсу стало масове зростання безробіття. Для боротьби з цим явищем уряд Маргарет Тетчер переглянув систему допомоги безробітним: була урізана соціальна допомога, знято регулювання квартирної плати державою, стимулювалися неповний робочий день, достроковий вихід на пенсію, професійна перепідготовка на більш затребувані спеціальності, переїзд в менш благополучні регіони країни. Крім того, стимулювався розвиток дрібного бізнесу. Незважаючи на значний рівень безробіття на початку і середині 80-х років минулого століття, завдяки відходу від традиційної повоєнної політики повної зайнятості, багато промислових підприємств зуміли значно поліпшити свою конкурентоспроможність, скоротивши витрати. І це, безумовно, сприяло економічному зростанню.

Уряд М. Тетчер виступив за вільне підприємництво, розширення особистої ініціативи і крайній індивідуалізм. Він проводив політику скорочення витрат на соціальні потреби населення й оподаткування, приватизації державних підприємств, відмови від субсидій збанкрутілим підприємствам, урізання влади профспілок.

Реформи зачепили всі сфери господарського життя країни: було обмежено профспілкові права на проведення страйків; у грошовій і банківській системі вводилась монетаристська концепція, яка передбачала жорстке обмеження грошової суми в обігу; здійснювалися стимулювання розвитку приватного бізнесу та обмеження державного підприємництва; проводилось розширення господарської самостійності та фінансової автономії державних компаній; проведено податкову реформу; вживались антиінфляційні заходи.

Для втілення монетарних принципів регулювання економіки передбачались послаблення податкового контролю за функціонуванням ринку, підвищення ролі кредитно-грошових інститутів, радикальна зміна структури бюджетного меха-

нізму, що виявлялась у відході від прогресивного оподаткування приватних осіб і підприємців.

З 1980 року уряд М. Тетчер почав проведення великомасштабної компанії з денационалізації державних підприємств. Особлива увага уряду була спрямована на приватизацію нафтової, сталеливарної, авіакосмічної промисловості, галузь виробництва повітряного транспорту. Важливим напрямом реформи став курс на приватизацію, що значно обмежував державне підприємництво. Зазначимо, що у 70-ті роки в руках держави перебували 95,1% акцій великої автомобільної компанії «Брітіш мотор лейленд корпорейшн», 62,5% акцій електротехнічної компанії «Феранті». 93,5% сталі вироблялось на підприємствах Британської сталевих корпорації, яка належала державі. За три роки (із серпня 1984 по травень 1987) у приватну власність було передано 9 найважливіших концернів, або близько 33% усієї власності держави у промисловості, в тому числі телекомунікації і підприємства газової промисловості. Державні компанії були виведені із зони сприятливого клімату, який раніше підтримувався урядом. Тепер вони повинні були виживати в умовах конкуренції, а ціни на вироблені ними товари і послуги не підтримувались спеціальними заходами, а повністю визначались умовами ринкової конкуренції. Конкуренція і страх банкрутства підготували ці компанії до підвищення ефективності, відносини з державою будувались на основі контрактів. Характерно, що в приватні руки продавались тільки прибуткові підприємства. Різко скоротилася частка капіталовкладень в англійську економіку з боку державних органів (центрального уряду і місцевих органів влади) – вона склала всього 25% проти 50%, характерних для періоду перебування при владі лейбористської партії [8, с. 67]

До березня 1981 року, тобто до строку, коли повинні були з'явитися перші успіхи, вдалося лише на декілька відсотків зменшити темпи росту інфляції. Але водночас усі інші економічні показники погіршилися, промислове виробництво впало на 8%. Темпи розорення дрібних підприємств збільшилися. Реальна заробітна плата почала відставати від росту цін. Велика Британія була однією з країн з найвищими податками у світі. Стандартна ставка податку становила 33%, підвищуючись у подальших критеріях прибутку до 83% [8, с. 71].

Відтак, уряд торі збільшив податкові пільги приватному бізнесу. Ставка податку на прибуток найбільших корпорацій була послідовно знижена спочатку до 50%, а потім до 35%. Зросла сума кредитів, наданих банками промисловим компаніям. Були скасовані внески підприємців у фонди соціального страхування. Уряд йшов шляхом послідовного розширення рівня свободи господарської діяльності підприємців. На окремих підприємствах були значно обмежені права профспілок. Були оголошені незаконними всі види страйків солідарності. Стимулювання ділової активності приватних

підприємців позитивно позначилося на загальному ході економічного розвитку Великої Британії.

Ще одним важливим моментом в економічній політиці М. Тетчер була ставка на розвиток дрібного та середнього бізнесу. Враховано було й те, що дрібний і середній бізнес перетворився в нову економічну силу в структурі господарства. Він дуже ефективно взаємодіє з великим бізнесом, в деяких галузях суттєво доповнює його, особливо в сфері обслуговування. Це підтверджується тим фактом, що у 1989 році у Великобританії щотижня виникало 1500 дрібних підприємств. Фірми, на яких працювало менше 20 осіб, складали 96% від усіх 2,5 млн наявних тоді англійських фірм [6].

Реприватизація, проведена неоконсервативним урядом, перетворювала в акціонерів мільйони британських робітників і службовців. Наприкінці 80-х років Велика Британія піднялася на друге місце у світі, після США, за кількістю акціонерів. Важливою складовою частиною економічної політики неоконсерваторів була всебічна підтримка дрібних і середніх власників шляхом надання позик, юридичного консультування, пільгового оподаткування. Внаслідок цього зростав прошарок дрібних і середніх бізнесменів. Цілеспрямовано формуючи «суспільство власників», уряд провів також реформи житлового господарства і медичного обслуговування. Приватизація муніципальних квартир у поєднанні з всебічним заохоченням приватного будівництва повинні були закріпити почуття власності в громадян країни.

І вже у другій половині 80-х років цілеспрямована діяльність уряду М. Тетчер дала конкретні результати. В 1986 році безробіття в країні значно зменшилося. Темпи інфляції впали до 3%, прибутки споживачів порівняно із попереднім роком зросли на 6%, обсяг промислового виробництва зростав щоквартально на 1,2% (найбільший приріст – після 1980 року). Багатомісячний дефіцит у зовнішній торгівлі, нарешті, змінився позитивним сальдо у 132 млн дол. [8, с. 91].

Відбулися позитивні зміни й у соціальній сфері. На зміну жорсткій економії перших років прийшло підвищення заробітної плати у розмірі 22% протягом 1987–1988 рр.

Приватизація була однією з форм реорганізації державного сектора. Отже, проводячи приватизацію, уряд хотів зменшити дефіцит державного бюджету, акціонувати населення, підвищити конкурентоспроможність підприємств. Близько 40% підприємств, націоналізованих у 1945–1979 роках, були передані у приватні руки [5, с. 16].

Політика реприватизації мала певні результати не лише в економічному, а й у соціальному плані. Вона призвела до зростання реальних доходів населення з 2,8% у 1985 році – до 4,2% у 1986 році [8, с. 111]. Ставка, яку зробили консерватори на приватних власників, проголошення своєї рідної програми «народного капіталізму», сприяла певною

мірою розширенню «середнього класу». За підрахунками щотижневика «Економіст», у 1979 році лише половина англійців мали приватні будинки [8, с. 112]. Влітку 1987 року їх стало дві третини.

До кінця свого строку перебування при владі першому уряду М. Тетчер вдалося подолати спад економіки. Валовий національний продукт впав на 5% у період між першою половиною 1979 року і найнижчою відміткою рецесії – першій половині 1981 року. З 1982 року починається щорічний зріст виробництва, а з 1983 року – збільшення зайнятості. Згодом зростання промислового виробництва впевнено набирало темпи, і у 1988 році ВВП був на 21% вище, ніж у 1979 і майже на 27% вище ніж у 1981 році. Реальне оздоровлення інвестиційного клімату відбулося до середини 1980-х років, після чого інвестиції почали швидко зростати. У 1983 році імпорт промислових товарів у Великій Британії вперше за мирного часу перевищив експорт. Зросла сфера послуг, позитивний платіжний баланс досягався небаченими прибутками і торгівлею непромисловими товарами. Неоконсервативному уряду на чолі з М. Тетчер упродовж 1979–1990 років вдалося приватизувати одержані у 1945–1960 роках збиткові галузі та корпорації, широко запроваджувати ринкові відносини, відродити потужну верству середнього та дрібного бізнесу, що сприяло не тільки загальному оздоровленню економіки і суспільного життя, але й суттєвому поліпшенню позиції Великої Британії серед індустріально розвинених країн світу. У ході втілення своєї програми нові торі домоглися докорінної реструктуризації британського суспільства, створивши одинадцять мільйонну армію власників акцій, середніх та дрібних підприємств [1, с. 24].

Щодо антиінфляційних заходів, важливе місце надавалося обмеженню прав тред-юніонів в організації виробництва, підборі кадрів і визначенні розмірів зарплати в окремих галузях виробництва. Про «надмірну владу» профспілок, які постійно домогалися необґрунтованого підвищення зарплати і зайнятості, заговорили ще у 60-і роки, коли аналізували «хвороби» англійської економіки. Замість підтримки технічних нововведень та інших заходів, які сприяли б підвищенню продуктивності праці, тред-юніони своїми періодичними страйками з вимогами про підвищення платні спричиняли скорочення виробництва, розгортання інфляційних процесів. Щодо тред-юніонів, М. Тетчер діяла спочатку дуже обачно, дотримуючись тактики поступового «закручування гайок». Перші законопроекти обмежували пікетування і солідарні дії, запроваджувалися голосування поштою в процесі вибору керівництва та прийнятті рішень про організацію страйку. Було суттєво скорочено функції керівників тред-юніонів і повноваження Національної ради економічного розвитку. Така переорієнтація діяльності тред-юніонів щодо питань охорони праці, перепідготовки кадрів і працевлаштування людей обмежувала повноваження керівників профспілок [2, с. 25].

Отже трансформація суспільства, а також цілеспрямовані законодавчі акти про зайнятість значною мірою послабили деструктивну роль тред-юніонів, знизили напругу страйкової боротьби, сприяли встановленню в країні соціальної злагоди. Головними складниками практичної реформатської діяльності й економічної політики М. Тетчер варто вважати такі: відродження британської економіки, чітке розмежування прав та обов'язків між урядом і профспілками; відтворення прогресивної системи заробітної плати, що мало забезпечити стабілізацію економічного життя; значне скорочення податків на високі прибутки, що сприяло залученню нових інвестицій та інтенсифікації приватної ділової активності. виробництва, а з 1983 року – збільшення зайнятості.

Один з найвідоміших дослідників особистості М. Тетчер, її біограф К. Огден, вважав, що «найбільш значним конкретним досягненням» М. Тетчер є «вилікування від англійської хвороби». Влада не хотіла змін, було дуже багато опору, але вона трансформувала економіку – без неї цього б не сталося» [3, с. 260].

Висновки. Отже політика, яку проводила М. Тетчер, була жорсткою, але не догматичною. Вона вміла вчасно знайти проблему і внести корективи в економічну політику.

Завдяки вжитим нею жорстким і непопулярним заходам у економіці та соціальній сфері, вдалося домогтися стабільного економічного зростання.

Зниження інфляції було головним пріоритетом. Жорстка бюджетна політика, яка мала на меті контроль державних витрат у поєднанні з жорсткою грошово-кредитною політикою, була спрямована на зниження інфляційних очікувань. Зменшення впливу домінуючого державного сектору стало своєрідним викликом. Державний сектор був змушений відступити з багатьох сфер промисловості. Ще однією ключовою особливістю економічної політики М. Тетчер стала реформа стимулювання пропозиції, що мала на меті збільшення виробництва і зменшення впливу профспілок. Неоліберальна політика Маргарет Тетчер торкнулася не тільки сфери економіки, фінансів і трудових відносин, а й соціальної сфери, на яку уряд країни прагнув поширити ті ж самі принципи і використовувати ідентичну стратегію – зниження витрат, приватизація і регулювання.

Домігшись у результаті активної антиінфляційної політики фінансової стабільності в країні, уряд від середини 80-х років отримав можливість суттєво збільшити видатки на проведення модернізації технологічної бази промисловості. На відміну від попередньої практики лейбористів, які здійснювали дотацію збиткових підприємств, неоконсервативний уряд вкладав інвестиції передусім у високорентабельні галузі виробництва: електронну, автомобілебудівну, хімічну промисловості.

Реформування соціально-економічного та політичного життя призвело до всеохоплюючої модернізації країни, осучаснення її подоби. Одинадцятирічний

період перебування уряду М. Тетчер при владі відзначався винятковими успіхами в усіх царинах життя країни. Жоден із британських урядів ХХ ст. не досягав таких рекордних успіхів за порівняно короткий період. Не випадково політика неоконсерваторів увійшла в історію Великої Британії під назвою «період «тетчеризму»». Треба також зазначити, що політика уряду М. Тетчер цілком стверджує тезу про те, що темпи виходу з кризи залежать не стільки від макроекономічних трендів, скільки від прийнятих політичних рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васинская И.А. Внутренняя экономическая политика первого правительства М. Тэтчер (1979–1983 гг.). М., 2000.
2. Головки С.Г. Консервативна політика реформування британського тред-юніонізму в 1980–1990 рр. К.: Знання. 1999.
3. Огден К. Маргарет Тэтчер: женщина у власти. М.: Известия. 1992.
4. Перегудов С.П. Тэтчер и тэтчеризм. М.: Наука, 2006.
5. Трубайчук А.Ф. Великобритания: социально-экономические наследия «тетчеризма». К. Знання, 1988.
6. Трубайчук А.Ф. Черевко О.С. Особенности социально-экономической политики британских консерваторов у 1979–1990 рр. УІЖ. К.: Наукова думка. 1999. № 2. С. 125–133; № 3. С. 88–97.
7. Черевко О.С. Нарис політичної біографії Маргарет Тетчер. Людина і політика. К.: Адель, 1999. № 4. С. 64–70.
8. Черевко Оксана Степанівна. Маргарет Тетчер та її реформаторська діяльність на чолі консервативного уряду Великої Британії (1979–1990 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. К., 2001. 195 арк. Бібліогр.: арк. 180–195.

REFERENCES:

1. Vasinskaya I.A. Vnutrennyaya ekonomicheskaya politika pervogo pravitelstva M. Tetcher (1979–1983 gg.). M., 2000.
2. Golovko S.G. Konservativna politika reformuvannya britanskogo tred-yunionizmu v 1980–1990 rr. K.: Znannya. 1999.
3. Ogden K. Margaret Tetcher: zhenschina u vlasti. M.: Izvestiya. 1992.
4. Peregudov S.P. Tetcher i tetcherizm. M.: Nauka, 2006.
5. Trubaychuk A.F. Velikobritaniya: socialno-ekonomichni nasledki «tetcherizmu». K. Znannya, 1988.
6. Trubaychuk A.F. Cherevko O.S. Osoblivosti socialno-ekonomichnoi politiki britanskih konservatoriv u 1979–1990 rr. UIZh. K.: Naukova dumka. 1999. № 2. S. 125–133; № 3. S. 88–97.
7. Cherevko O.S. Naris politichnoi biografii Margaret Tetcher. Lyudina i politika. K.: Adel, 1999. № 4. S. 64–70.
8. Cherevko Oksana Stepanivna. Margaret Tetcher ta ii reformatorska diyalnist na choli konservativnogo uryadu Velikoї Britanii (1979–1990 rr.): Dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. Nacionalniy pedagogichniy un-t imeni M. P. Dragomanova. K., 2001. 195 ark. Bibliogr.: ark. 180–195.

The economic crisis in the era of Thatcherism in the UK and the way his permission

Dovbysh Mykyta Olehovych

Postgraduate Student,
Department of political science and law
South Ukrainian national pedagogical
University
named after K.D. Ushinsky
Staroportofrankovskaya str., 26,
Odessa, Ukraine

The article provides a theoretical analysis of the economic crisis of the late 70's early 80's, the period of Prime Minister Margaret Thatcher. The ways of overcoming the recession are analyzed. It is shown, that «Thatcherism» is a unique phenomenon, which was clearly planned governmental actions and accurate political decisions. Provides concrete facts and figures that confirm the uniqueness and progressively of this phenomenon.

Key words: recession, inflation, stagnation, deficit, subsidies, trade unions, monetarism, privatization, denationalization, liberalization, stimulation, sustainable economic growth.